

DEMOKRATİK BİR ÇIKIŞ YOLU OLARAK SİVİL İTAATSIZLIK İÇİN ŞİDDET OLGUSU VE HUKUKSUZLUK PARADOKSU

Violence Phenomenon and Lawfulness Paradox as a Democratic Way of for Civil Disobedience

Doç. Dr. Ahmet Ayhan*

Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi
Antalya

Öğr. Gör. Fatma Çakmak**

Muğla Üniversitesi Fethiye MYO
Fethiye/Muğla

Özet: Geçmişten bugüne en ideal yönetim şekli olarak karşımıza çıkan demokrasi; iradesini halktan alarak halka seçme hakkını vermekte ve bağımsız, eşit bir yaşam sunmaktadır. Demokrasinin temsil ve yasalar önünde eşitlik için uygulamada da bunu sağlayabilmesi için de güçlü yasalar ve iyi işleyen adalet sistemi gerekir. O halde her demokratik hak adil midir? İşte bu soru/sorun halkı çoğu zaman haklarının ve demokrasinin ne olduğu paradoksu içerisine itmekte ve çoğunlukla bu sorunun cevabı belirlenmeden onlar ya tamamen pasif-uyuyan, ya da kendini direnişe adarken anarşizmin sözümlerine ona kahramanları ya da piyonları olmuştur. Bu durumda bunlardan başka bir çıkış yolu yok mudur sivil halk için? İyi ya da kötü, demokrasi söz konusu olduğunda bir başka seçenek daha var. Düşünmeyi, sorgulamayı, gerektiğinde itaat yerine itiraz etmeyi, direnmeyi, karşı durmayı seçerken şiddetten tamamen uzak, sadece akıl ve vicdanla mücadelesini sürdürme yolu, demokratik bir çözüm, ancak hukuk dışı bir yol: sivil itaatsizlik. Barışçıl, akli ve vicdani bir yol olan sivil itaatsizlik, adalet için mücadele etme yöntemi olmasına karşın egemen kesimlerce ısrarla yasal adalet dışı bir eylem türü olarak lanse edilmeye çalışılmaktadır.

Bu çalışma, pasif bir direniş olan sivil itaatsizliğin demokrasi ve hukuk arasındaki bu paradoksunu ve şiddete karşı, nasıl şiddetten uzak bir direnişin yapılabildiğini irdelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: *Sivil itaatsizlik, Pasif direniş, Paradoks, Demokrasi*

Extended Abstract: Democracy which is the most optimal regime from past to present gets its willpower from the society and gives the right to choose and provides free and equal life to the society. Strong laws and well operating judicial system are required for the democracy to be able to do this before the representation and laws. So is every democratic right equitable? This question/problem pushes the society into the paradox of what are their rights and what is democracy and mostly makes them totally passive-dormant or pawn or so-called heroes of the anarchy while they dedicate themselves to resistance without finding answer to those

* ahmetayhan@akdeniz.edu.tr

** fatmacakmak@mu.edu.tr

questions. Isn't there another way out for civilians apart from those? When bad and good democracy is matter of fact there is another option.

The way of carrying on the struggle while choosing thinking, questioning, obeying when it is necessary, resisting, totally away from violence democratic solution, extralegal way: Civil disobedience. Even the civil disobedience which is a conscientious and rational way, is a method of fighting for justice, it is tried to be shown as an illegal action by sovereigns.

The emerge of irrelevance and lack of communication between the macro and micro governors and governed, lead some part of the society to search different ways that they can stand against and get results for the decisions and actions that they do not approve and question. On one side there is terror focal that tends to escalate the violence in countries around the world on the other side it is quite natural that the society struggles to get the right of living without being fooled as they are directly or indirectly suppressed, deprived from many humanistic rights, dismayed and insulted by the rulership. At this point civil disobedience confronts us as an ideal way in today's world. While increasing reactions against the governments of the world which want to make accept their powers through politics or force of arms to public, on the other hand civil society which sees not to be found any solution, prefer to use civil disobedience which is the only rational way, for peaceful discourse and methods. This study aims to discuss what a civil disobedience is and put forward its features and the ways of solution without violence by examining the paradoxes it has in it.

When we look at the world the societies which are closed for the many changes and developments (some Middle East Countries) because of the reasons that we can consider internal reasons, or the countries that lack the underground and above ground resources which lead to development (some Africa Countries) are tyrannized by the sovereigns and most of the time the society comply with this situation. However with the triggering of external powers those societies mostly revolt unconsciously. As a result of those revolts gun battles and even civil wars are happening as in the Colour Revolution or Arab Spring where civilians pay great price. Whereas civil disobedience is totally harmless way, totally different from terrorism which applies pressure and violence to civilians and the governors in the direction of their aims and anarchy which denies, opposes the whole system. Being without violence and not opposing the whole system or the government are the main features that differentiate the civil disobedience from those two terms.

Rawls (2013: 57) who is one of the pioneers of civil disobedience, defines civil disobedience as follows "Civil disobedience aims to change the laws, governments' policies, takes place before the public realm, is not based on violence, but an illegal political action". In other words it is among the sample case creating by protesting the laws and among the different types of resisting by conscientious objection. Civil disobedience which stands at the edge of obeying the rules is a type of nonconformism. In this context it is clearly different from militant action and restraint. It is also totally far from organised resistance which is based on violence. Civil disobedience involves a paradox resisting the laws by obeying the laws' core. Democratic law order provided the right of protecting and defending himself against injustice to the individual. Civil disobedience is in an illegal action that is tried after using every legal action against injustice does not involve violence.

Civil disobedience which should be considered as a legal right that democracy offered to the society is in a paradox due to "making opposing the law legal" which is counterintuitive. However in democratic regime law makers should be able to look from a wider perspective and update the laws in accordance with the changes through the years by considering the interest of the society by following the supremacy of the law. Legislative branch should do this under the supervision of legal experts who support and monitor the lawmakers.

Civil disobedience strengthens by leaning on the democracy in the society. Although this makes it legal, civil disobedience is not in the positive law. The reasons for this can be listed as follows: formidableness of "opposing", "instinct for protecting the unity of the government" and that the governors cannot stand being criticised. It becomes difficult to see the vital signs in the smallest groups, organisations and governments when there is violence. The pressure, fright and violence that are applied blind the civil society and move away them from being individuals. In state of law civil disobedience can only be acted by taking care of protecting the fundamental rights and freedom. Some fundamental conditions should be adopted as a society contract in advance so that the civil disobedience can institutionalise in democratic societies. According to Rustin civil disobedience which aims to reveal communal contradictions and correct them is a *right* and it is also one of the duties of the democratic law governments.

According to Rawls, civil obedience's extra-legality shadows its legality. Because this action is against the law but it takes place in with loyalty to the law and aim of the performers of this action is peaceful and they do not have hesitation in being loyal to laws.. Arendt (2013), made a suggestion on attitude that government should develops; Civil disobedients should be considered as dominant groups in political order and should have registered representatives and should be taken in to account in the daily routine of executive branch. Thus civil disobedience actions will not be considered as a crime and civil disobedients will not be seen a criminals. They will be participants who will play an efficient role in the functioning of law. This situation will help to develop a new social structure where the citizens will feel themselves safe before the contemporary bureaucratic government.

Civil disobedience denies accepting majorities' decision correct from the beginning. On the contrary it moves with a principle of majority and difference. In the rule of majority decision taking can only comply with democracy unless it happens in the public realm and based up on dialogue. Therefore comprising of vox populi in free and equal conditions can only be possible in communication based public realm. Hence as it is based on fundamental human rights, right for everyone to speak and communication freedom civil disobedience is sample of communication gene sample.

To implement the civil disobedience the features it has should be internalised well and it should be made conscious work. In other words when there are conflicts, provocations, violence actions and wars in this chaos atmosphere civil disobedience should be put in a different place apart from those. Consequently civil disobedience is one of the most ideal ways of gaining better life for the civilians in democracy which is the best regime as the struggle for power, dominant groups' conflict of interest, result in human right violations which cannot be accepted and contain great amount of violence.

Keywords: *Civil Disobedience, Passive resistance, Paradox, Democracy*

GİRİŞ

Tarihte daima olduğu gibi bugün dünyanın birçok yerinde daha düşük yoğunlukta da olsa savaş ve çatışmalar var. Ülkeler, devletler, örgütler ya iktidar mücadelesinin başrol oyuncusu, ya da bu oyunun piyonları olma durumundayken sivil halk ise bu sürecin her zaman en fazla mağdur olanıdır.

Rusya, Ukrayna, Irak, Suriye, İsrail, Filistin hep şiddetle özdeşleşmiş coğrafyaları işaret ediyor. Başta ABD diğer egemen güçler, başka ülkelerin iç işlerine karışarak dünyanın jandarmalığı rolünü sürdürmeye devam ediyor. Diğer taraftan da demokrasiyle hiç tanışmamış ülkelere *Arap Baharı* gibi kulağa hoş gelen tanımlamalarla sözde demokrasi götürmek adına o coğrafyalarda yaşanan çatışmalarda askeri kayıplar bir kenara, sivil halkın ne kadarının ve hangi şartlarda hayatta kalmaya çalıştığı görmezden geliniyor. Öte yandan da şiddet ve yaşanan trajik görüntüler de kanıksanmış ve sıradan bir haber gibi tüketiliyor.

Türkiye' nin bu coğrafyalara yakınlığı, stratejik önemi, jeopolitik konumu, dünyanın içinde bulunduğu siyasi, askeri ve ekonomik durumdan dolayı, Türkiye'ye çoğu zaman sorun olarak yansımaktadır. Nitekim bir taraftan petrol kaynaklarına yakınlığı, denizleri, limanları ve boğazları, Asya, Avrupa ve Ortadoğu üçgeninde yer alması, diğer taraftan da Müslüman dünyasındaki konumu, dış politikada hep kafaları karıştırmış ve nereye sürüklendiğini belirsiz hale getirmiştir. Türkiye'nin komşularında yaşanan kaos ve kendi içerisinde terörden kaynaklı sorunlar, sınırlara dayanan ve ülkeye kabul edilen milyonlarca savaş mağduru insan içinden çıkılması zor bir denklem gibi ortada duruyor.

Makro ve mikro düzeyde yöneten ve yönetilen arasında ortaya çıkan ilişkisizlik ve iletişimsizlik, halkın çeşitli kesimlerinin onamadığı ve sorguladığı karar ve uygulamalara karşı durmak için sonuç alabileceği, farklı yollar arayışına sokmaktadır. Bir tarafta dünyada pek çok ülkede şiddeti tırmandırma eğiliminde olan terör odakları, diğer tarafta da pek çok ülkede iktidarlar tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak sindirilmeye çalışılan, pek çok insani haktan yoksun bırakılan, korkutulan, aşağılanan halkın da artık kandırılmadan yaşam hakkını elde edebilmesi için mücadele etmesi son derece doğaldır. İşte bu noktada sivil itaatsizlik günümüz dünyasında ideal bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü tüm dünyadaki güçlerin, kendi egemenliklerini ve iktidarlarını gerektiğinde politik oyunlarla, gerektiğinde de silahlı yöntemlerle hayata geçirmek istemelerine karşı; bir yandan tepkiler yükselirken, öte yandan çözüm üretilemediğine tanık olan ve barışçıl söylem ve yöntemlerden yana tercihini kullanmak isteyen sivil halk için rasyonel olan tek yol gibi görünmektedir sivil itaatsizlik. Bu çalışma içinde barındırdığı paradoksları da irdeleyerek, sivil itaatsizliğin ne olduğu ve niteliklerini ortaya koymayı ve şiddetsiz çözüm yollarını tartışma amacındadır.

1. SİVİL İTAATSİZLİK: NE BOYUN EĞME, NE ANARŞİZM, NE DE TERÖRİZM

Ülkelerde yaşanan hak ihlalleri ve egemen güçlerin zorbalıkları toplumların kendilerine neyi layık gördükleriyle, bazen de kendi iradeleri dışında öğrenilmiş çaresizlikle ilgilidir. Toplumların kendi tarihsel süreçleri içerisinde şekillenerek ilerleme ve gelişme yolunu mu seçeceği ya da geriye mi gideceği zaman içerisinde belirlenir. Toplumsal yapıları, değerler, kültürler, gelenek ve görenekler, inançlar, eğitim seviyeleri gibi unsurlar onların nasıl bir yönetim şekliyle karşı karşıya kalacaklarını da belirlemektedir. Dünyaya baktığımızda içsel nedenlerden sayabileceğimiz; birçok değişime ve gelişime kapalı olan, (bazı Ortadoğu ülkeleri) veya ülke olarak kalkınmanın önünü açan yer altı veya yer üstü zenginliklerden mahrum toplumlar (bazı Afrika ülkeleri) egemenler tarafından baskıyla yönetilmekte ve çoğu zaman da halklar buna boyun eğmektedir. Ancak dış güçlerin de tetiklemesiyle ve çoğunlukla bilinçsizce bu toplumlar ayaklanmaya kalkmakta ve böylece de *Turuncu Devrim* ya da *Arap Baharı*'nda olduğu gibi yine sivil halkın ciddi bedel ödemesiyle süren çatışmalar ve iç savaşlar yaşanmaktadır. Hâlbuki her türlü otoriteyi ve hiyerarşiyi reddeden, düzenin tümüne karşı gelen anarşizm ve kendi amaçları doğrultusunda sivillere veya yönetenlere her türlü baskı ve şiddeti uygulayan terörizmden tamamen farklı, zararsız bir yoldur sivil itaatsizlik (Çaycı 2015: 34-36). Sivil itaatsizliği bu kavramlardan ayıran en temel nokta 'şiddetsiz' olmasının yanında, düzenin veya devletin tümüne karşı olmamasıdır.

Sivil itaatsizliğin öncülerinden biri olan John Rawls'a göre sivil itaatsizlik, "yasaların ya da hükümet politikasının değiştirilmesini hedefleyen, kamuoyu önünde icra edilen (aleni), şiddete dayanmayan, vicdani, ancak yasal olmayan politik bir eylemdir" (Rawls, 2013: 57). Yani, bir yandan yasal protesto ile örnek olay oluşturma arasında, öte yandan vicdani ret ile değişik direniş biçimleri arasında bir eylem biçimi olarak, yasaya itaatin sınırında yer alan bir nonkorformizm biçimidir. Bu bağlamda açık biçimde militan eylemden ve engellemeden farklı, şiddete dayalı organize direnişten ise tümüyle uzaktır (Rawls, 2013: 61).

Yani sivil itaatsizlik, yasayı bilinçli olarak çiğneyerek, siyasi otoriteyi adalete ve hukuk devleti idesine uymaya çağırان siyasi bir eylem olarak tanımlanmaktadır. Sivil itaatsizliğin kendisine eylem alanı bulabilmesi için mevcut otoritenin insan hakları ve demokrasi ilkelerine dayanan bir yapıya sahip olması gerekmektedir. İnsan haklarını dikkate almayan bir yapı içerisinde adaletsizliğe karşı gösterilen itaatsizlik durumu sivil itaatsizlik

bağlamında değerlendirilemez (Erdoğan, 2012). Bu direniştir, çünkü sivil itaatsizlik ve direnme arasındaki ayırım; ilkinin gerektiğinde şiddete başvurabilmesi, sivil itaatsizliğin ise şiddetsiz bir eylem biçimi olmasıdır. Dolayısıyla, sivil itaatsizlik, şu ya da bu ölçüde adil ilişkilerin var olduğu demokratik rejimlerde, haksızlıklara karşı son çare olarak başvurulan, anayasaya da toplumsal sözleşmede ifadesini bulan ortak adalet anlayışını temel alan, şiddeti reddeden yasadışı politik bir eylemdir (Coşar, 2013: 10).

Tanımlardan anlaşılacağı üzere kavram, yasanın özüne uymak suretiyle yasaya itaatsizlik şeklinde bir paradoks içerir. Demokratik hukuk düzeni, adaletsizlikler karşısında bireye kendini savunma ve koruma hakkını tanımıştır. Sivil itaatsizlik, haksız bir uygulamaya karşı bütün yasal yollar denendikten sonra girilen yasadışı, ancak şiddet içermeyen bir eylemdir.

Sivil itaatsizlik, anlamlı sayıda yurttaşın ya geleneksel değişiklik yollarının tıklandığına yani itirazlarının artık dinlenip incelenmediğine ya da tersine birtakım değişiklikleri gündemine alan hükümetin yasallığı ve anayasaya uygunluğu ciddi biçimde kuşkulu olan bir politikada ısrar ettiğine inandıkları bir durumda ortaya çıkar (Arendt, 2013: 98). Dolayısıyla sivil itaatsizlikle ulaşılmak istenilen iki temel hedef şu şekilde ortaya konulabilir:

- Sivil itaatsizlik eylemleriyle ilk olarak devlete ya da iktidara ulaşılmak istenmektedir. Sivil itaatsizlik eylemleri politik iktidara seslenebilmek amacıyla yasaya aykırı hareket edilmesi suretiyle gerçekleştirilir.
- İkinci hedef ise kamuoyudur. Toplumsal hareketin ve kolektif tavrın büyümesi için kamuoyu, itaatsizliğin meşruiyetine ikna edilmeye çalışılmaktadır (Bove ve Luneau, 2006: 168).

Zulme karşı bireysel bir hak olarak direnme hakkının pozitif hukuktaki ilk kabulü 4 Temmuz 1776 tarihli Amerika Bağımsızlık Bildirgesinde karşımıza çıkar. Fransız İhtilal'ı bunu daha geniş bir şekilde metinlere yansıtır. Öyle ki bu metinlerde direniş hakkı için; "tabii ve zamanaşımına uğramaz", "diğer insan haklarının bir sonucu, hakların en kutsalı ve ödevlerin en gerekli" olarak ifade edilmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin hazırlanışı esnasında bu yönde yapılan bir teklif de reddedilmiştir. Bununla beraber bildirgenin başlangıç kısmına: "İnsanın zulüm ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaya mecbur kalmaması için..." ifadesi yerleştirilir. Bu şekilde doğrudan olmasa da direniş hakkına İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde yer verilmiştir. Benzer bir duruma Türk hukuk sistemi içerisinde 1961 Anayasası'nda rastlanır. Burada da açıkça direnme hakkı düzenlenmemekle beraber, İhtilalin bu hakka dayanılarak yapıldığı belirtilmiştir (Kapani, 2013: 307).

"Sivil İtaatsizlik" deyişi, ilk kez 1849 yılında Amerika'da Henry David Thoreau (1817-1862) tarafından kullanılmıştır. Sivil itaatsizlik doktrininin oluşumunda Meksika Savaşı önemlidir. Meksika ile yapılan savaşın amacının, zenci köleliğini yeni bir bölgeye yaymak olduğunu düşünen Thoreau'nun böyle adaletsizlikler yapan bir hükümeti mali bakımdan desteklememek için kelle vergisini ödemeyi reddetmesi üzerine hapse girmesi onun "*Sivil İtaatsizlik*" isimli makalesini yazmasına neden olmuştur (Downs, 1998: 93).

Thoreau'ya göre sivil itaatsizlik, hukuk devleti idesinin içerdiği üstün değerler uğruna, kamuya açık ve yasaya aykırı olarak gerçekleştirilen, bu sırada üçüncü kişilerin hakkını çığnemeyen, barışçıl bir protesto eylemidir (Thoreau, 2014: 207). Thoreau, *Sivil İtaatsizlik* kitabına "*En iyi yönetim, en az yönetendir*" diyerek başlamıştır. O'nu böyle düşünmeye iten neden, yönetimin insanların taleplerine cevap verememesi ve gücünü kötüye kullanmasıdır. Thoreau (2000), yönetimin zorbalığı ve yetersizliği yüzünden yaşam çekilmez bir duruma geldiğinde insanların direnme hakkının olduğunu ifade eder. Kanunlara karşı açık ve maksatlı bir itaatsizlik noktasına da varsa, vatandaşın görevinin haksızlıklara karşı koymak olduğunu belirtir.

2. SİVİL İTAATSİZLİK VE TÜRKİYE

Türkiye’de sivil itaatsizlik eylemlerinin tarihi oldukça yakın bir geçmişe dayanır. Türkiye Öğretmenler Sendikası’nın (TÖS) 1969 yılındaki öğretmen boykotu ilk sivil itaatsizlik eylemi olarak değerlendirilmektedir.

30-31 Ekim 1990 tarihinde Türk İş Olağanüstü Başkanlar Kurulu, başta Anayasa olmak üzere, çalışma hayatına ilişkin, temel hak ve özgürlükleri kısıtlayan antidemokratik hükümlerin düzeltilmemesi gibi gerekçelerle ve dönemin iktidarıyla diyalog yoluyla sorunların çözülemeyeceği görüşünde birleşerek genel eylem uygulamasına oybirliği ile karar vererek 3 Ocak Genel Direniş’ ini gerçekleştirmişlerdir.

Bu olgu üzerinde başka ülkelerde kuramsal araştırma ve tartışmaların çok önceden başlamış olmasına karşın, ülkemizde ancak 1992 yılının sonunda, İstanbul’da İnsan Hakları Haftasında ‘*Hukuk ve Devlet Felsefeleri ile Hukuk Dogmatığı Açıklarından Hukuk Devletinde Sivil İtaatsizlik Olgusunun Değerlendirilmesi*’ başlıklı sempozyumda tartışılabilmiştir (Aktaran, Ökçesiz: 2011: 89- 92).

90’lı yıllar ve sonrasında Türkiye için de farklı gerekçelerle gerçekleştirilen pek çok sivil itaatsizlik örneği vardır. En dikkat çekici olanlarından birisi, Bergama Yurttaş Girişimi’nin 1994-99 yılları arasında Bergama’da bir firmanın siyanürle altın çıkarmaya başlamasıyla yöre halkının ve çevrenin zarar gördüğü/göreceğine karşı tepki olarak başlatmış olduğu bir dizi eylemdir. İzmir İdare Mahkemesinin bölge halkının lehine verdiği karara rağmen firmanın belirtilen yöntemle altın aramaya devam etmesi, siyasi iktidarın hukuk kurallarını uygulamadığı düşüncesinin doğmasına neden olmuştur. Bunun üzerine yöre halkı referandum düzenleme, maden sahasına izinsiz girme, genel nüfus sayımına katılmama, karayolu işgali, ‘*yetti gari*’ mitingi, sokaklarda çıplak dolaşma, kefenlerle dolaşma ve meclise 50 bin imzalı dilekçe gönderme gibi eylemlerle uygulamanın durdurulması için kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır (Aktaran, Çağlayandereli, 2006: 43-69).

3. “PASİF DİRENİŞ”İN NİTELİKLERİ

3.1. Yasaya Aykırılık

Sivil itaatsizlik haksız bir uygulamaya karşı bütün yasal yollar denendikten sonra girilen ‘yasa dışı’ bir eylemdir. Ancak yasa dışı eyleme girişmek ilke olarak yasa dışı örgütlenmeyi ya da eylemi savunmak anlamına gelmez. Sivil itaatsizlik toplumsal sözleşmenin çiğnenmesinden duyulan kaygıyı dile getirmek için başvurulan bir tepki türüdür. Bu anlamıyla sivil itaatsizlik yasa dışı ancak ‘meşru’ bir eylem olarak değerlendirilir. Sivil itaatsizlik doğrudan veya dolaylı olarak ortaya konulabilir. Doğrudan sivil itaatsizlikte, söz konusu pozitif hukuk normuna göre, bir düzenlemeyi çiğneyerek yapılan bir protesto eylemi iken dolaylı olarak yapılan sivil itaatsizlikte, karşı çıkılan hukuk kuralı ile protesto eylemi aynı değildir. İlgili pozitif hukuk metnine aykırı davranılmaksızın bir protesto eylemi söz konusudur (Thoreau, 2014: 207).

‘Yasaya aykırılık’tan, bir pozitif hukuk normuna karşı oluş anlaşılmaktadır. Sivil itaatsizlik, üstün bir ahlaki norm adına tekil bir hukuk normunun ihlal edilmesidir. Burada düzene karşı değil, haksız olduğu düşünülen bir norma karşı itaatsizlik söz konusudur (Nişancı, 2003). Hak aramanın bir çeşidi olan bu yöntem, haksız uygulamaya karşı hukuki yollar tüketildikten sonra başvurulabilir. Yaptırımından korkmaksızın kanunlara direnme isteğini varsayar.

Buna göre sivil itaatsizlik, bazı yasaklayıcı kurallara karşı gelmekle (ceza kurallarının, disiplin kurallarının çiğnenmesi gibi) ya da hukuken emredilen bir edimi yerine getirmemekle (vergi vermekten kaçınma gibi) gerçekleşebilir (Altunel, 2011: 448).

3.2. Şiddetin Reddi

Sivil itaatsizlik, her şeyden önce bir “*Siyasi İfade*” biçimidir. Kişi, bireysel ya da kitlesel bir davranışla, kural dışı protesto yürüyüşü, açlık grevi yapabilir, bir parktaki ağaçların kesilmesine karşı çıkabilir ya da gecekondu

yıkımına gelen iş makinelerinin önüne çıkarak pasif direniş gösterebilir. Demokratik hukuk devletinde, siyasi ifadeler ya sistemle bütünleşir, korunur, kurumsallaşır ya da sistem dışında bırakılır, yasaklanır. Bu kritik çizgiyi belirleyen faktör, her şeyden önce siyasi ifadeye yüklenen “şiddet” unsurudur. Sivil itaatsizlik, şiddet unsurunu taşımayan bir muhalefet tipi ya da siyasi ifade biçimi olduğu ölçüde sistemin içinde kalan, ama yeni hukuk devleti anlayışında birey olmanın bir ifadesi olarak düşünölmektedir.

Şiddetin reddedilmesi sivil itaatsizliğı diğer tüm ‘karşı çıkma’ eylemlerinden ayıran en temel özelliktir. Nitekim söylem olarak daima şiddetten uzak bir dünya tasvir ederken, rasyonel olarak dünyanın dört bir yanında şiddete tanık oluyoruz. Bu nedenle, şiddetin reddedilmesi, tümüyle şiddete karşı olma felsefesi ile biraz ütöpik görünse de sivil itaatsizliğin özünü oluşturmakta ve bir eylemin sivil itaatsizlik olarak sayılıp sayılmamasında kritik rolü üstlenmektedir. Sivil itaatsizlik, sorun yaratmak değil, haksızlıkları ve belirsizlikleri gidermek için mücadele vermesinden dolayı şiddet içermemektedir.

Şiddetin ne olduğu ve sınırları konusu tartışmalı olmakla birlikte, sivil itaatsizliğe ilişkin olarak genel kabul gören anlayış eylemin hiç kimsenin fiziki ve psikolojik bütönlüğüne zarar vermemesi gerektiğidir. Diğer yandan, eylemin yapısı gereğı, az da olsa ortaya bir hareketlilik çıkıyorsa: bunun sivil itaatsizlik eylemi olup olmadığına en önemli ölçütü, üçüncü şahısların hak ve özgürlüklerinin çiğnenip çiğnenmediğidir. Eğer üçüncü şahısların hak ve özgürlükleri ihlal ediliyorsa eylem bir sivil itaatsizlik eylemi olmaktan çıkar. Çünkü sivil itaatsizlik çoğunluğa yapılan bir çağrı, bir mesajdır. İdeolojik birliktelikler sivil itaatsizlik kavramının ve eyleminin ruhuna aykırıdır. Şiddet şiddeti doğurmakta ve çoğunlukla da tırmanmaktadır. Sivil itaatsiz, kendisine karşı şiddeti haklı kılacak ve çoğaltacak bir şiddet kullanımına girmekten kaçınarak, şiddete maruz kalmayı tercih eden bir bilinç düzeyine sahiptir (Thoreau, 2014: 209).

Gandhi “Satyagraha*” teorisini şiddetsizlik üzerine inşa ederken bunun gücün de bir göstergesi olduğuna inanıyordu: “... (Satyagraha’nın) en ilkel biçimi bile şiddetten ve fiziki güçten kesin olarak ayrılır. Gerçekten, şiddeti, tamamıyla şiddetten kaçınan kişiler tarafından ancak ulaşılabilen büyük manevi güç reddeder(...) Sadece zayıfların, şiddete şiddetle karşılık veremedikleri sürece kullanabilecekleri güç olduğunu söylemek tamamen yanlıştır (...) Kendini zayıf hissedenlerin bu güce başvurmaları imkânsızdır.” (Thoreau, Gandhi, 2000).

3.3. Politik ve Hukuki Sorumluluğun Üstlenilmesi

Sivil itaatsizlik yolunu seçen birey, eylemin tüm hukuki ve politik sonucunu göze alır ve uygulanacak herhangi bir yaptırımdan çekinmez. Sivil itaatsiz, bilerek ve isteyerek, sonuçlarına katlanacağı bu eyleme girişir. Thoreau’nun da belirttiğı gibi yaptırımlara katlanma ‘hukuksal düzene’ duyulan bağlılık ve güvenin bir göstergesidir. Şiddet içermeme unsurunda olduğu gibi, bu katlanmak tutumu da, sivil itaatsizliğı, diğer protesto çeşitlerinden ayırmaktadır (Thoreau, 2014: 210).

3.4. Alenilik ve Hesaplanabilir Olması (Kamuya Açıklık)

Alenilik, sivil itaatsizliğin kamunun gözü önünde yapılması ve herkesi bu eyleme davet eder nitelikte olması anlamına gelmektedir. Ayrıca sivil itaatsiz, diğer niteliklerde de öngörüldüğü şekilde kendini gizlemez tam tersine dikkatleri toplamayı hedefler. Alenilik bünyesinde hesaplanabilir olmayı da barındırır. Eylemin seyri ve sonuçları önceden belirtilene uygun olmalıdır. Ancak bu sayede eylemin terörize edilmesi engellenebilir (Nişancı, 2003).

*Sözlük anlamı ‘hakikat’e tutunmak ve ‘hakikat’in gücü olan Satyagraha, manevi olması nedeniyle ruhi güç olarak bilinir (Thoreau ve Gandhi, 2012: 83).

Habermas sivil itaatsizliğin ilke olarak önceden duyurulmuş ve böylece gelişiminin polis tarafından hesaplanabilir olması gerektiğini söylüyor (Aktaran, Ökçesiz, 2011: 143). Buna karşın öyle sivil itaatsizlik edimleri olabilir ki, önceden duyurulmaları gerçekleştirmelerini olanaksız kılar: Örneğin hayvan hakları savunucularının kobay hayvanlarını serbest bırakma eylemi, sığınmacıları saklama eylemi, kürtaj yapan hekimin gizliliği gibi. Bu durumlarda dahi sonradan eylemi ve mesajını kamuya duyurmadan sivil itaatsizlik tamamlanmış, gerçekleşmiş sayılmaz. Yalnızca eylemden haber vermek yetmez, ayrıca eylemcilerin kendilerini hiçbir saklanma ve gizlenme olmaksızın kamuya açmaları, açıklama yapmaları gerekir. Böylelikle kişisel çıkara hizmet eden, adi suç niteliğindeki eylemlerden uzaklaşmış olacaktır (Ökçesiz, 2011: 143).

3.5. Ortak Adalet Anlayışına / Kamu Vicdanına Çağrı

Rawls'a göre ortak adalet anlayışının temel ilkelerinin uzun süre devam eden kasıtlı ihlallerinde sivil itaatsizlik eylemcilerinin beklentisi şudur: "Sivil itaatsizlik eyleminde bulunan azınlık grup, çoğunluğun yaptıklarının ortak adalet anlayışının ihlali olarak anlaşılmasını isteyip istemediğini gözden geçirmeye ya da ortak adalet anlayışına uygun olarak azınlığın taleplerini tanımak isteyip istemediğini incelemeye zorlar." (Arendt, 2013).

Sivil itaatsizlik çoğunluğa bir çağrı, bir mesajdır. Bu çağrı, toplumda kamusal adalet anlayışının varlığını temel alır. Ancak, bir başka noktaya dikkat çekmek açısından, örneğin dinsel özgürlükleri görmezden gelinen bir mezhebin haklarını savunmak için sivil itaatsizlik eylemine başvurulabilirken, bu mezhebi toplumun geneli için geçerli kurallar haline getirmek çabasıyla sivil itaatsizliğe başvurulamaz (Macit, 2007: 136).

Sivil itaatsizlik, vicdanlarda yatan adalet duygusuna çağrı niteliğinde olup, kişisel menfaatin ötesinde, aynı durumdaki herkes için adalete yönelik bir çözüm arayışıdır. Sadece olaydan mağdur olanın değil, her insanın böyle bir olguya karşı tepki göstermesi gerektiğinden hareket etmektedir (Altunel, 2011: 448).

3.6. Tekil Haksızlıklara Karşı Ortak Eylem

Bu anlamda ideolojik birliktelikleri gerektirmeyen sivil itaatsizlik eylemlerinin başarısı Arendt (2013)'in de ifade ettiği gibi "farklı eğilimlerin çabalarını ortak bir hedefe yöneltme kapasitesiyle" doğru orantılı olmaktadır. Bu ilkedan ayrıca sivil itaatsizlik eylemlerinin ömürlerinin genelde söz konusu haksızlığın giderilmesiyle dolmuş olacağı ve bu tür örgütlenmelerin parti tipi örgütlenmelerden çok farklı eğilimlerin çabalarını ortak bir hedefe yöneltmeleri sonucunda taban inisiyatifine dayanan ve demokratik örgütlenmeler olacağı sonucu çıkmaktadır.

Sivil itaatsizliğin ancak demokratik hukuk devleti koşullarında var olabileceği göz önüne alındığında bu kavram bize demokrasilerde de meşru olmayan yasaların olduğunu gösterir (Habermas, 2013). Zaten sivil itaatsizlik de devletin meşru kabul ettiği, ancak adil olmayan yasal düzenlemeleri anayasal düzenin temel ilkelerine ve toplumsal sözleşmeye aykırı olduğu gerekçesiyle itiraz etmektedir. Sivil itaatsizlik eylemleri de belirli bir haksızlığın ortadan kaldırılmasına yönelik olduğu için bu durumun giderilmesiyle kendiliğinden ortadan kalkar. Fakat günümüzde, bu tür eylemler daha çok belirli bir görüş etrafında toplanmış sivil inisiyatif gruplarınca gerçekleştirilir. Bu durum eylemin niteliğini değiştirmez. Bununla birlikte siyasi parti kanalı ile yapılan eylemler sivil itaatsizlik olarak görülmemektedir (Nişancı, 2003).

3.7. Haksızlıklara Karşı ve Haksızlıkla Makul Bir İlişki İçinde Olması

Yasal yollarla sonuç alınamayan her durumda sivil itaatsizliğe başvurulmaz. Bunun için sivil itaatsizlik ciddi haksızlıklara karşı girişilen bir eylem olmalıdır. Rawls (2014), kurduğu adalet teorisinden yola çıkarak, eşit özgürlükler ve eşit şans ilkelerinin ihlal edilmiş olmasının ve haksızlığın politik muhalefete rağmen uzun süredir devam etmesinin gerekliliğini şart koşmaktadır. Tabi burada haksızlığın boyutu kişiden kişiye değişebileceği ve hangisinin ciddi olarak algılanabileceği tartışmaya açık olduğundan, daha çok insan hakları bağlamında ele almak ve yaşam hakkı içerisinde, özgürlük ve eşitlik başta olmak üzere insan onuruna zarar verecek adaletsizliklerde de sivil itaatsizlik başvurulacak demokratik bir yol olarak değerlendirilir.

3.8. Çifte Standart ve Sivil İtaatsizlik

Sivil itaatsizlik eylemcisi haksızlıklarla ilgili olarak çifte standart uygulamamalıdır. Örneğin işkenceye karşı çıkılıyorsa işkenceyi kimin yaptığına ve işkencenin kime yapıldığına bakılmaksızın her türlü işkenceye karşı çıkılmalıdır (Candan ve Bilgin, 2011: 67).

Sivil itaatsizlik eyleminde çifte standart, eylemin vicdani tarafına aykırıdır. Zira sivil itaatsizlik eylemi yapıldığı zaman haksızlığın kendisi önemlidir kime yapıldığı veya kim tarafından yapıldığı eylemin ortaya konulup konulmayacağını belirleyen bir ölçü olmamalıdır (Aktaran, Macit, 2007: 137).

3.9. Ahlaki Motivasyonla İşlenmiş Siyasal Bir Eylem

Sivil itaatsiz, normalde kendini yasayla bağlı olarak duyumsarken bir toplumsal- siyasal durum karşısında yasaya aykırı davranışını zorunlu kılacak bir düşünce-duygu sürecine girmektedir. Sivil itaatsizlik bu (vicdani) süreç sonunda sivil itaatsizin edindiği bir vicdani karardır. Bu kararıyla eylemci diğer suçsal örneklemekten ayrılmakta, kendi kategorisine yerleşmektedir. Bu kararın belirleyici içeriksel nesnel ölçütü şudur: Sivil itaatsizlik, demokratik hukuk devletinin temelinde yatan ortak yararlar ve üstün değerlere yönelmelidir. Kişisel çıkar arayışının ötesinde kamusal yarar ve hedefe yönelik ve aleni bir protesto tarzı olmasıyla sivil itaatsizlik siyasi bir özelliktir. Ahlaki olmasının nedeni ise içerisinde gerçekleştiği toplumun değer yargılarına dayanarak, kamuya ve siyasi karar organlarına çağrıda bulunmasıdır (Aktaran, Ökçesiz, 2011: 97-98). Tüm bu nitelikler sivil itaatsizliğin yeterince adil olduğunu ve demokrasi içerisinde haksızlıklara karşı çıkmak için başvurulabilecek en doğru yol olduğunu göz önüne sermektedir.

4. BARIŞÇIL BİR SÜREÇTE ANTI-ŞİDDET VE HUKUKSUZLUK PARADOKSU

Anayasanın toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı kapsamında 34.Maddesi (Değişik: 3/10/2001-4709/13 md.) **“herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir”** şeklinde bir tanımlama getirir.

Maddenin ilk tümcesi bile sivil itaatsizliği doğası, tanımı, uygulaması ve felsefesi açısından hukuki kılmaktadır. Ancak, maddenin devamında yer alan **‘toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir’** ifadesi duruma kısıtlama getirmektedir. Dolayısıyla pratikte hukuksal paradoks burada karşımıza çıkar, çünkü düzenlemenin bu kısmında tanımlanan tezler ve içerikleri göreceli ve kamu yönetimine göre biçimlenebilir niteliktedir. Nitekim daha önce de belirtildiği gibi sivil itaatsizlik adıyla girilen eylemler sıklıkla provokatörlerin kolaylıkla suiistimal edebildiği bir eylem biçimine dönüşebildiği için, hukuk dışı olarak görülmektedir. Hâlbuki sivil itaatsizliğin şiddet içermemesi aslında bir anlamda onu hukuka uygun hale getirmeyi hedeflemektedir.

4.1. Paradoksun Nedenleri

İtaat etmeme yani kurallara boyun eğmeme durumu hiçbir iktidar tarafından hoş giden bir durum olmamıştır. Her erk tarih boyunca kendi iktidarını korumak ve sorgulanmadan kendince bir düzen inşa etme yolunda olmuştur. Bu nedenle ‘itaatsizlik’ kavramı egemenler için doğru olmayan ve düzen karşıtı bir olgu gibi kabul görmektedir. Ayrıca içeriğinin tam bilinmemesinden dolayı diğer toplumsal direnme yöntemleriyle de karıştırılmaktadır. Çünkü günümüzde toplumsal olaylar tek tip bir direniş yöntemiyle karşımıza çıkmamaktadır. Her geçen gün daha çok kozmopolitleşen toplumsal yapılarda provokasyonlara bağlı kargaşa ve kaotik ortamlar yaşanmaktadır. Dolayısıyla tamamen barışçıl amaçlarla yapılan eylemler bile provokatörlerin gölgesinde kalabilmektedir. Sivil itaatsizlik eylemleri de içeriği tam olarak bilinmediği ve anlaşılmadığı için yıkıcı, tahribat yaratıcı veya bölücü eylemlerle karıştırılabilmektedir.

Sivil itaatsizlik eylemlerinin günümüz toplumlarında yaygınlaşması genel olarak modernizmi referans almakta ve sivil itaatsizlik eylemleri modernizmin paradokslarının doğal bir getirisi olarak görülmektedir. Bu konuda modernist–postmodernist çevrelerin farklı nedenselliklere dikkat çeken açıklamaları vardır (Çağlayandereli, (2006), Arendt (1997: 90) ve Jordan (2002: 13–20) gibi eleştirel modernistler için sivil itaatsizliklerin temel nedenleri dini, dünyevi, sosyal ya da siyasal olsun *yerleşik otoritelerin çökmesidir*. Böyle bir durumda yasalar güçlerinden kaybederken başta devlet olmak üzere gelenek, görenek, ahlak ve din gibi diğer toplumsal otoriteler de erozyona uğramaktadır. Bu erozyonun nedeni ve sonucu olarak, hükümetler yönetme işlevini yerine getirememektedirler ve yurttaşlar da hükümetin meşruiyeti konusunda şüpheye düşmektedirler.

Konuyu farklı bir temelde ele alan postmodernistler sivil itaatsizliği daha çok sınıfsal yapıdaki değişimlere dayandırmaktadırlar. Örneğin Wallerstein ve diğerlerine göre sistem karşıtı hareketler 1960'lara kadar proleterleşme, emek gücü içinde *maaşlı meslek sahipleri*, *kadınlaşmış hizmet sektörü* ve *etnikleştirilmiş sömürgeleşme dinamiklerine bağlı* olarak ortaya çıkmışlardır (Wallerstein vd., 2004).

Demokrasinin topluma sunduğu bir hak ve meşru sayılması gereken bir yol olarak sivil itaatsizlik, 'yasaya karşı olmanın', 'yasaya uygun hale getirilmesinin' mantık dışı olmasından dolayı bir paradoksun içerisinde yer almaktadır. Hâlbuki demokratik bir yönetimde yasa çıkarma yetkisini elinde bulunduran yasama organı kendilerini destekleyen ve denetleyen hukuk adamlarının bulunduğu bir kurulla daha geniş bir perspektiften bakarak, toplumun çıkarlarını öncelikli tutan ve yıllar içerisinde değişen şartlara uygun hale getirerek daha nitelikli düzenlemeleri, hukukun üstünlüğü ilkesini göz ardı etmeden yapabilmelidir.

Ne var ki, sivil itaatsizlik daha çok toplumda ahlaki olarak vicdan yoluyla yani doğal hukuk içerisinde ve demokrasiye dayanarak hayat bulmaktadır. Bu da onu meşru kılar, ancak yine de pasif direnişin doğasında yasaya uymama ve cezasına razı olma durumu vardır. Tüm bunlara bakıldığında sivil itaatsizliğe pozitif hukukta yer verilmemesinde 'karşı olma' durumunun ürktüçülüğü, 'devletin bütünlüğü' nün korunma güdüsü ve iktidar güçlerin sorgulanmayı ve eleştiriyi hazmedememesi rol oynamaktadır. Hâlbuki korku, baskı ve şiddetin var olduğu ister en küçük gruplar, isterse örgütler ya da devletlerde olsun yaşamsal belirtileri görmek zorlaşır. Uygulanan baskı, korkutma ve şiddet sivil halkı körleştirir, birey olmaktan uzaklaştırır.

4.2. Demokratik ve Şiddetsiz Bir Hak Talebi

Grotius'a göre şiddet bir başkasının hakkını çinlemediği için meşrudur. Yani haksızlığın kaynağı değildir. Ona göre her insan kendi gücünün doğal hukukla temellendirilmiş bir alanına sahiptir. Böylece kaba gücün üç biçimi vardır:

- 1) Doğal hukukla güvenceye alınmış, pozitif hukukla bir ilgisi bulunmayan ve özgür insanın bir özelliği olan;
- 2) Başka bir insanın hakları alanına sarkan ve bu nedenle hukuka aykırı olan;
- 3) Başka bir insanın tecavüzünü önleyen ve bu nedenle meşru olan şiddet...
Üçüncü tarzda şiddet kullanma özgürlüğü yargılama kurumunun yerleşmesiyle sınırlanmıştır.

Yetkisini aşan bir itaatsizlik uygulaması, hukuk devletinin özgürlük ve yasallık ilkeleriyle bağlı bulunduğu şiddet tekeli daima karşısına alacaktır. 'Hukuk Devleti'ni 'şiddet'le yadsıyan bir hareket ise kendisini ister istemez bu meşruluk çerçevesinin dışında bulacaktır. Çünkü hukuk devleti, ilkeleri ve formül olma özelliğiyle siyasal ve hukuksal eylem ve işlemlerin çok önemli bir meşruluk kaynağıdır. İtaatsizlik edimi bir hukuk devletinde gerçekleşiyorsa, sivil olarak anılabilmesi onun kesinlikle şiddetsiz olmasına bağlıdır. Şiddetin özgürlük ve yasallık ilkeleriyle bağlandığı bir devlette onun şiddet tekeline şiddetle karşı çıkmak ancak bir hükümet darbesi, bir isyan, başka bir siyasal eylem olabilir, fakat sivil itaatsizlik olamaz (Aktaran, Ökçesiz, 2011: 138).

Martin Luther King şiddetsizliği düşünce ve eylemlerinin merkezi yaparken: “Birleşik Devletlerin bütün siyahları şiddete meyletse dahi, bunun yanlış olduğunu söyleyen tek ses olmayı tercih edeceğim” der. Şiddetsizlik ve alenilik sivil itaatsizlik ediminin dürüstlüğüdür. Sivil itaatsiz, kendisine karşı şiddeti haklı kılacak ve çoğaltacak bir şiddet kullanımına giremez (Aktaran, Ökçesiz, 2011: 139-141- 142).

Hukuk devletinde sivil itaatsizlik eylemleri ancak temel hakların ve özgürlüklerin korunması gözetilerek gerçekleştirilebilir. Örneğin basın özgürlüğünü savunmak için bir hastanenin acil servisine giden tek ya da en kısa yolu oturma eylemiyle kesmek sivil itaatsizlik olamaz. Yaşamak hakkı bu hiyerarşide elbette daha üstte yer alacaktır. Sivil itaatsizin şiddeti üçüncü kişilerin özgürlükleri ve temel hakları ile bağlıdır. Savunulan temel hakkın ve özgürlüğün çığnayan haktan daha üstün olması zorunluluğu bu dengenin korunması gereğinin de bir sonucu olarak görülebilir (Ökçesiz, 2011: 142).

Sivil itaatsizliğin demokratik toplumda kurumsallaşabilmesi için belirli temel koşulların bir toplum sözleşmesi gibi önceden benimsenmiş olması gerekmektedir. Özde sivil itaatsizlik sorunu, adil demokratik bir devletin, anayasayı meşru olarak kabul eden yurttaşları için ortaya çıkmıştır ve bu bağlamda insan hakları ve demokratik hukuk devletine dayalı genel toplumsal düzeni tartışmasız kabul etmek koşulu sivil itaatsizler için de geçerlidir. Düzenin demokratik yasallığını toptan bir kabul etmeyişi (total ret) sivil itaatsizlik çerçevesinde düşünülemez (Nişancı, 2003).

Arendt’e göre toplumsal değişme sürecinde mevcut yasalar zamanla toplumsal yaşayışla uyumsuz hale gelebilmekte ve bunların değişmesini amaçlayan sivil itaatsizlik eylemleri kamuoyunda belirli bir meşruiyet kazanabilmektedir (Arendt, 2013). Çünkü demokratik toplum düzeninde “normların varlığı (yürürlükte olması) onların haklılığını kanıtlamaz; ...genel yarara uygunlukları açısından normlar üzerinde tartışıldığında, usallık artışı sağlanarak değişmeleri gerekebilir” (Atiker,1998:187). Habermas (2013)’a göre genelde modernizmi özelde ise hukuk devleti tamamlanmış bir yapı olarak düşünülemez. Tam tersine (Aydınlanma temelli) hukuk devleti yaralanabilir, yanılığlara sürüklenebilir, değişen koşullar altında yeniden kurulması, korunması, yenilenmesi” gerekebilir. Hatta hukuk düzeni ve hukuk bilimi (sistem alanı) zaman içerisinde ahlaki olarak ‘soysuzlaşabilir’.

Rustin’e göre de toplumsal tutarsızlıkları açığa çıkartıp, onu düzeltme amacı güden sivil itaatsizlik bir *hak* olduğu kadar, demokratik hukuk devletinin yurttaşları için aynı zamanda bir *görev*dir. Hatta Jaspers’e göre demokrasinin ortadan kalkma tehlikesinin bulunduğu anda toplum itaatsizlik görevini yapmıyorsa bu o toplumun siyasal bir suç işlediği anlamına gelmektedir (Aktaran, Çağlayandereli, 2006).

4.3. Evrensel Hukuk Normları, Hukuksuzluk ve Sivil İtaatsizlik

Hukuksal açıdan sivil itaatsizlik en başta meşruiyeti konusunda ele alınmaktadır. *Doğal hukuk* anlayışı çerçevesinde sivil itaatsiz bireylerin herhangi bir olgu/olay karşısındaki direnme davranışları ahlaki olarak gerekçelendirilebiliyorsa bir hak olarak görülmekte ve olumlanmaktadır. Ancak *pozitif hukuk* çerçevesinde aynı anlayış geçerli değildir. Montaigne’in ‘*yasalara doğru oldukları için uyulmaz, yasa oldukları için uyulur*’ sözü pozitif hukukun hem evrensel hem de en temel ilkelerinden birisi haline gelmiştir (Aktaran, Çağlayandereli, 2007) der. Sivil itaatsizlik daima ilgaldır ve kendi özgünlüğünü yaratan koşullarda gerçekleşen bir itaatsizliktir. Bu tarz protesto eylemleri tekil hukuk normlarının kasıtlı bir ihlalini içerirler.

Hukuksal açıdan bir başka tartışma sivil itaatsizlik eylemine uygulanacak yaptırımın ölçüsü konusunda sürdürülmektedir. Bu tartışmalarda anahtar kavram *hoşgörüdür*. Katı pozitif hukuk mantığına göre, sivil itaatsizlik biçiminde dahi olsa herhangi bir ‘yasa ihlali’ en değerli ve hassas toplumsal-kültürel kazanım olan modern hukuk devletini tehlikeye sokmaktadır. Bu bağlamda bir yasa ihlali gerçekleştiğinde hoşgörü değil hukukun kuralları işlemeye başlar. Pozitif hukuk açısından buradaki *hoşgörü* kavramı ancak amacın soylu

olması halinde yargıcın takdir hakkı ile sınırlıdır. Bu görüş esnek pozitif hukuk mantığı açısından otoriter legalizm olarak nitelenmekte ve eleştirilmektedir. Retçi eylemcinin amacı toplumu daha ileriye götürmek olduğu için hiç değilse adi suçlu gibi cezalandırılmamalıdır.

Kaboğlu günümüzde özellikle (çevre, barış, gelişme gibi) üçüncü kuşak insan hakları ile ilgili olan sivil itaatsizlik eylemlerinin *kalıcı kamu düzeninin yararına* olduğuna dikkat çeker ve bu tür eylemlerin pozitif hukuka aykırı olmasına rağmen hoşgörü ile karşılanmasını önerir. Hoşgörü kavramını daha biçimsel ele alan Freeman ise “vicdana uygun bir sivil itaatsizlik eylemine verilecek ceza nakdi olmalıdır. Sivil itaatsizlik eylemine tolerans gösterilmelidir” der (Aktaran, Çağlayandereli, 2007).

“Her tür kişisel riskin ortadan kalktığı durumda, kuralların çiğnendiği protesto eyleminin ahlaki temeli sorunlu hale gelir, böyle bir durumda eylemin mesaj etkisi de azalır. Sivil itaatsizlik yasallık ile meşruluk arasındaki sınırdan kalmalıdır” bu sayede sivil itaatsizliğin pozitif hukukun ötesinde bir anlamının olduğu fark edilebilir. Bu koşuldan bir adım önce, yasaların pozitif hukuka uygunluklarına bağımlı olmayan (ahlaki, toplum yararına ve iletişimsel usa uygunluk gibi) *ortak iyi* etrafında gerekçelendirilebilen prensiplere dayalı olması önkoşulu vardır. Böylece temel yasalar hem hukuka uygun hem de haklı (ahlaki) olacaktır (Habermas, 2013). Sonuç olarak sivil itaatsizliğin, pozitif hukuk açısından değilse de doğal hukuk anlayışı çerçevesinde meşruiyetinden söz edilebilmektedir (Nişancı, 2003).

4.4. Paradoks Çözülebilir mi?

Rawls’a göre, sivil itaatsizliğin yasaya karşı olması onun meşruluğuna gölge düşürmemektedir. Çünkü bu eylem yasaya karşıdır ama yasaya sadakatle gerçekleşir. Çünkü eylemi yapanların amacı barışçıldır ve eylemi yapan vatandaşlar yasaya bağlılık konusunda tereddüt taşımamaktadırlar (Aktaran, Macit, 2007: 141).

Liberal devlet, bireyin temel hak ve özgürlüklerinin çiğnenmesini önlemek amacıyla, bireyin siyasi mekanizma içinde yer almasını sağlamış, bunun sonucunda da her yurttaş siyasi hayata yön verme olanağına kavuşmuştur. Maddi ve manevi baskılara karşı korunan birey, bu korunmayı düşünce, basın, inanç, toplanma, dernek kurma özgürlükleriyle gerçekleştirmektedir. Siyasi otoritenin özgürlükleri çiğnemesine engel olmak için bireyin yönetime katılması, çağdaş demokrasilerin ön koşulu durumundadır (Göze, 1995: 19). Bu noktada bireyin/toplumun iktidarın keyfilğini engelleyebileceği ve haklarını savunabileceği yollar ortaya çıkmaktadır. Demokratik hukuk düzeni, adaletsizlikler karşısında bireye kendini savunma ve koruma hakkını tanımıştır (Altunel, 2011: 452).

Arendt, sivil itaatsizliğin paradoksunu Amerikan hukuk sistemi içerisindeki olası çözümünü şu şekilde ortaya koyar: Avukatlar, bir sivil itaatsizlik olayını etik ya da hukuki nedenlerle haklı göstermeye çalıştıkları her zaman, olayı daima vicdani ret ya da bir yasanın anayasaya uygunluğunun sorgulanması amacıyla ihlal edilmesiyle kıyaslayarak analiz ederler. Hâlbuki sivil itaatsizlik hiçbir zaman bir bireyin tekil davranışı biçiminde ortaya çıkmadığı için, sivil itaatsizlik savunucusu sadece ve sadece bir grubun üyesi olarak ortaya çıkabilir ve ancak bu özelliği ile sözünü dinletebilir (Arendt, 2013: 83).

Sivil itaatsizliğin siyasal sistem içerisinde kurumlaştırılması, bu tür hukuki incelemelerin mutlak başarısızlıkları karşısında en iyi çare olabilir. Bu yolda atılacak ilk adım, sivil itaatsizlik uygulayan grupları da diğer sayısız çıkar grubu gibi tanımak ve gruplarla da temsilcileri aracılığıyla ikna etmek için, ‘raporlar ya da taraftar sayısı ile etkileyen ve destekleyen’ baskı gruplarıyla olduğu gibi görüşmeler yapmaktır. Bu düşünsel azınlıklar böylece, sadece gösteriler ya da benzeri başka anlatım araçlarını kullandıkları zaman ‘uzaktan görülen’ bir güç olmaktan çıkıp, sürekli olarak göz önünde olan ve yürütmenin günlük işlerinde hesaba katılması gereken yerleşik bir güç odağı haline gelebilirler (Aktaran Arendt, 2013: 120).

Sivil itaatsizliği Amerikan yasalarının ruhuna uygun bulan Arendt (2013), yine de bunun hukuk sistemi içerisine yerleştirme ve yasal düzeyde haklı gösterme çabalarında karşılaşılan güçlükler dikkat çekerken bu güçlüklerin Amerikan hukuk sisteminin ruhundan değil “hukukun doğasından” kaynaklandığını belirtiyor. Habermas (2013)’in da belirttiği gibi, “kendinden emin olan her hukuk devleti demokrasisi, sivil itaatsizliği, siyasi kültürünün zorunlu kıldığı ve bu nedenle olağanlaşmış bir temel taşı olarak algılar”. İnsan olmalarının onuruna bireyler, biraz da sivil başkaldırı özgürlükleri sayesinde varabilirler.

Hannah Arendt sivil itaatsizlik eylemine karşı devletin geliştirmesi gereken tutuma ilişkin bir öneride bulunmuştur. Arendt (2013)’e göre, bu grupların siyasal düzen içinde baskın gruplar gibi tanınmaları ve bunların da kayıtlı temsilcilerinin olması ve yürütmenin günlük işleyişi içinde hesaba katılmaları gerekliliğini yerine getirmektedir. Böylelikle, sivil itaatsizlik eylemleri ve eylemcileri, bir suç ve suçlu olmanın ötesinde, hukukun işleyişinde etkin bir rol alan katılımcılar olacaklardır. Bu durum da, vatandaşların kendini çağcıl bürokratik devlet karşısında daha güvencede hissedebilecekleri yeni bir toplumsal yapının oluşmasına olanak sağlayacaktır.

Sivil itaatsizlik, özü itibarıyla, çoğunluğun kararının doğru kabul edilmesi ilkesini baştan reddeder. Aksine, çoğulluk ve farklılık temelli bir ilke ile hareket eder. Çoğulluk kuralında ise, karar alma olayı, diyaloga dayalı bir yapıdaki kamusal alanda gerçekleşmesi halinde ancak demokrasiyle bağdaşabilir. Bu nedenle, kamuoyunun özgür ve eşit koşullarda oluşması ancak iletişim temelli bir kamusal alanda olanaklı olabilecektir. Dolayısıyla, temel insan haklarına, herkesin söz söyleme hakkına, iletişim özgürlüğüne dayandığı için, sivil itaatsizlik aynı zamanda bir iletişim gen örneğidir.

Habermas’ın da vurgulamış olduğu gibi, devlet baskısından kurtulmuş ve ucu açık bir iletişimle kurulan kamusal alanda, sivil itaatsizlik eylemleri, demokratik hukuk devletinin meşruiyetinin de teminatı olacaktır (Dworkin, 2013).

SONUÇ

Sivil itaatsizlik, içinde bulunduğumuz dünyada, tüm yaşanan politik, ekonomik ve sosyal şartlarda, demokrasinin toplumlara sunduğu bir çıkış yoludur. Burada önemli olan hangi toplumların, hangi şartlarda bir çıkış yoluna ihtiyaç duydukları ve niyetlerine göre kendilerini nereye konumlandıracak olmalarıdır. Bu açıdan bakıldığında tarih boyunca, özgürlük, eşitlik ve insan hakları için verilen mücadelede, boyun eğme, anarşizm, terörizm, direnme ya da sivil itaatsizlik gibi her türlü yolla karşılaşılmıştır. ‘Demokrasi’ ise insanlığa sunulan en ideal yönetim biçimi olarak geliştirilmesi başta olmak üzere pek çok platformda sürekli tartışma konusu olmuştur.

Haksızlıkları gidermek için bir tepki biçimi olarak sivil itaatsizlik demokratik, şiddet içermeyen ancak, hukuk dışında kalan bir yoldur. Bu noktada sivil itaatsizlik düzenin, hukukun ve devletin hiçbir zaman tümüne karşı olmayan, ancak yaşanan adaletsizliklerde, şiddete başvurmadan, vicdana ve akla dayalı bir karşı duruştur. Ne var ki, uygulandığı ilk zamanlardan bu yana hemen her ülkede ‘yasadışı’ olarak görülme istenmiştir. Bu şekilde bir değerlendirilme, sivil itaatsizlik eylemlerinin yasamanın ve yürütmenin aldığı kararların kabul edilebilir olmadığı ve bir karşı duruş olmasıyla ilintilidir. Diğer taraftan, haksızlıklar ve adaletsizlikler karşısında hukuksal açıdan bir sonuç alınmadığı ve iktidarın da yetersiz kaldığı durumlarda bu sonuca karşı çıkma ve dolayısıyla da iktidar- hukuk güçleri için bir tehdit oluşturması yatmaktadır.

Ayrıca sivil itaatsizliği, diğer tüm direnme ya da karşı olma durumlarından ayıran en önemli özellik olarak şiddet içermemesidir. Sivil itaatsiz kişi bu mücadelede neyle karşılaşır karşılaşırsa, sonuç nereye varırsa varsın, asla şiddete yönelmez/yönelmemelidir. Sivil itaatsizlik şiddet içermemesinin ve yasadışı olmasının yanında, politik ve hukuki sorumluluğun üstlenilmesi, aleni ve hesaplanabilir olması, kamu vicdanına çağrı yapması, sistemin geneline değil tekil ve ciddi haksızlıklara karşı ve bu haksızlıkla makul bir ilişki içerisinde

olması, çifte standart uygulamaması ve ahlaki motivasyonla işlenmiş siyasal bir eylem olması nitelikleriyle birlikte, insani olarak son derece iyi niyetle, vicdani ve akla uygun şekilde gerçekleşmelidir.

Sivil itaatsizliği uygulayabilmek için, içerisinde barındırdığı bu nitelikler iyi özümsemeli ve bu eylem bir bilinç işi haline getirilmelidir. Bir başka deyişle, bu kaos ortamında çatışmalar, provokasyonlar, şiddet eylemleri ve savaşlar varken, sivil itaatsizlik bunların hepsinden farklı bir yere konumlandırılmalıdır.

Sonuç olarak, yaşanan iktidar mücadeleleri, egemen güçlerin çıkar çatışmaları ve bunun sonucunda meydana gelen kabul edilemez ve giderek daha fazla şiddet içeren insan hakları ihlalleri içerisinde her zaman en mağdur taraf olan sivil halk için sivil itaatsizlik, düşünsel olarak şiddete karşıyken rasyonel olarak da aynı tutarlılıkla, en ideal yönetim şekli olan demokrasinin içerisinde, daha iyi bir yaşam için kazanım elde etmenin en ideal yollarından biridir.

KAYNAKÇA

Altunel, Mesude (2011). *'Sivil İtaatsizlik ve Mohandas K. Gandhi'*, TBB Dergisi (93), s.448- 453

Anbarlı, Şeniz(2001). *"Bir Pasif Direnme Modeli Olarak Sivil İtaatsizlik"*, CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (Cilt: 2, S. 1, Nisan), s.324

Arendt, Hannah, Dworkin, Ronald vd. (2013). *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik* (Çev. Yakup Coşar), içinde *'Sivil İtaatsizlik'*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, (3. Basım), s.10

Arendt, Hannah (2013). *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik* (Çev. Yakup Coşar), içinde *'Sivil İtaatsizlik'*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, (3. Basım), s.98

Atiker, Erhan (1998). *Modernizm ve Kitle Toplumu*, Ankara: Vadi Yayınları, s.187- 191

Bove, Jose ve Luneau, Gilles (2006). *Sivil İtaatsizliğe Çağrı*, (Çev. Işık Ergüden), İstanbul: İletişim Yayınları, (1. Baskı), s.168

Candan, Kadir ve Bilgin, Murat (2011). *'Sivil İtaatsizlik'*, Yasama Dergisi, S. 19, s.67

Çağlayandereli, Mustafa (2006). *'Sivil İtaatsizliğin Katılımcı Demokrasi Bağlamında Farklı Görünümleri'*, (Editör: Ali Kuyaksil), (İç) Polis ve Sosyal Bilimler Dergisi, (Yıl 4, Cilt 4, Sayı 1, Nisan), s.43- 69

Çaycı, Berk (2015). *'Yeni Dijital Çağda Toplumsal Hareketlerde Meydana Gelen Dönüşüm'* Tojdac, Volume:5 Issue:1. S. 27-43.

Downs, Robert, B. (1998). *Dünyayı Değiştiren Kitaplar*, (Çev. Erol Güngör), İstanbul: Ötügen Yayınları,(4. Baskı), s.93-96

Erdogan, Mustafa (2012) *Anayasal Demokrasi*, Ankara: Siyasal Kitapevi

Gönenç, A. Akpınar (2001). *Sivil Toplum, Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi*, İstanbul: Altkitap Yayınevi, <http://www.altkitap.net/sivil-toplum/# /4/08/2014>

Gönen, Yakup (2011). *'İnsan Haklarının Korunma Yöntemi Olarak Sivil İtaatsizlik'*, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, s.116

Göze, Ayferi (2013). **Liberal Marxiste Faşist Nasyonel Sosyalist ve Sosyal Devlet**, İstanbul: Beta Yayınları

Habermas, Jürgen (2013). **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik**, içinde "**Sivil İtaatsizlik: Demokratik Hukuk Devletinin Denektaşı. Almanya' da Otoriter Legalizm Karşıtlığı**", (Çev. Yakup Coşar), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, (3. Baskı), s.131-135

John Rawls (2014). **Adalet Teorisi ve Temel Kavramlar**, (Çev. Mehmet Kocaoğlu), Ankara: İmaj Yayınevi

Kapani, Münci (2013). **Kamu Hürriyetleri**, Ankara: Yetkin Yayınları, (7. Baskı), s.32-307-308

King, Martin Luther (2013). **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik**, içinde "**Birmingham Cezaevi'nden Mektup**", (Çev. Yakup Coşar), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, (3. Baskı), s.204

Macit, M. Hanifi (2007). **'Şiddet İçermeyen Bir Eylem: John Rawls' da Sivil İtaatsizlik'**, KKEFD, s.16-136

Nişancı, Şükrü (2003). **Sivil İtaatsizlik**, İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık

Ökçesiz, Hayrettin (2011). **Sivil İtaatsizlik**, İstanbul: Legal Kitapevi, (4. Baskı)

Rawls, John (2013). **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik** (Çev. Yakup Coşar), içinde '**Sivil İtaatsizliğin Tanımı ve Haklılığı**', İstanbul: Ayrıntı Yayınları, (3. Basım), s.57-61

Ronald Dworkin (2013). '**Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik**', içinde '**Sivil İtaatsizliğin Etiği ve Pragmatliği**', İstanbul: Ayrıntı Yayınları (3. Basım)

Thoreau, Henry David ve Mohandas K. Gandhi (2000). **Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş**, içinde '**Thoreau ve Sivil İtaatsizlik**' (Çev. Şahin Uçar), Ankara: Vadi Yayınları, (2. Baskı)

Thoreau, Henry David (2014). '**Sivil ve İtaatsiz**', (Çev. Emine Ebru), İstanbul: Kafekültür Yayıncılık, s.207-210

Thoreau, Henry David ve Mohandas K. Gandhi (2000). **Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş**, içinde '**Gandhi ve Sivil İtaatsizlik**', (Çev. Şahin Uçar), Ankara: Vadi Yayınları

Wallerstein, Immanuel, K. Hopkins, Terence ve Arrighi, Giovanni (2004). **Sistem Karşıtı Hareketler**, (Çev. Celal Kanat ve Bülent Somay), İstanbul: Metis Yayınları